

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

יהוה לב המועדים

הלכות והליכות בענין "הושענות"

גליון מא

היינו מיד אחרי שני הפיוטים הראשונים, ובתנאי שלא חל באותו יום שבת.

פיוט "אדון המושיע" הוא תפילה על המים והגשם לכן קבעו לאומרו ביום אחרון בערב הושענא רבה, כי גשמים בחג הסוכות אינם סימן ברכה.

בשבת אומרים תמיד "אום אני נצורה", פיוט המוקדש ליום השבת (לבוש תרס, ג).

זמן אמירתו

יש מקומות שנוהגים לומר את "הושע נא" אחרי אמירת "הלל" וכן סעדיה גאון, ערוה"ש תרנ"ג, לוח א"י) והטעם: לפי שנמצא הלולב כבר בידו ואם מניחו כדי להתפלל מוסף נראה קצת כמעביר על המצוות (שו"ת אנ"מ ח"ג ס' צט).

ויש שאומרים אחר תפילת מוסף (טור תרס, כ"ח שם) והטעם: לפי שהושענות רק מנהג משא"כ קריאת התורה ומוסף לפיכך יש להקדים את החובה למנהג (אנ"מ שם).

טעם אחר: על פי המשנה (סוכה פרק ד' משנה ה) ואתו היום (בהור"ר) מקיפים את המזבח שבעה פעמים בשעת פטירתן מה הן אומרים יופי לך מזבח יופי לך מזבח משמע שהקפות במקדש היו סמוך לשעה שנפטרים לבתיהם (ב"ח תרס ד"ה ורב).

יש שנהגו לומר את הושענות של ימות השבוע אחר הלל ושל שבת והור"ר אחר מוסף (וכן נהג החזו"א דינים והנהגות ס' כד ס' טז).

צורת אמירת הושענות

מתחיל להקיף הבימה באות ראשון מאותיות א' ב' ומסיימים באות ת' (מטה משה תתקמח, מעשה רב רכה). לפני כל אות אומר "הושע נא" וכן לאחריו (מטה משה תתקמח).

"הושע נא" תפילה שמתפללים בשעת ההקפות "הושע נא" מלשון ישועה, הושע את שארית ישראל מכל הצרות הסובבים אותו בזכות התורה.. כל יום מימי חול המועד אומרים את "הושע נא" שלו כמבואר בסידורים (ערוה"ש תרס א).

ביאור סדר ההושענות

סדר הושענות: אם חל יום א' דסוכות ביום שני בשבוע הסדר הוא: "למען אמיתך", "אבן שתיה", "אערוך שועי", "אום אני הומה", "אל למושעות", "אום נצורה".

אם חל יום א' ביום ג' הסדר הוא: "למען אמיתך", "אבן שתיה", "אערוך שועי", "אל למושעות", "אום נצורה", "אדון המושיע", אם חל יום א' ביום ה' הסדר הוא: "למען אמיתך", "אבן שתיה", "אום נצורה", "אערוך שועי", "אל למושעות", "אדון המושיע", אם חל יום א' בשבת הסדר הוא: "אום נצורה", "למען אמיתך", "אערוך שועי", "אבן שתיה", "אל למושעות", "אדון המושיע".

כלל הוא: ההושענות של שבת לעולם דוחות את ההושענות של אותו היום, יש הושענות שנדרחות לגמרי, ויש מהם שנאמרות למחר.

והטעם בסדר הזה: לפי שפיוט "למען אמיתך" הוא כבוד השכינה, ושל "אבן שתיה" כבוד בית המקדש, לכן נקבעו לומר בשני ימים ראשונים (יו"ט ראשון ויו"ט שני של גליות) וזאת בתנאי שאין סיבה לדחותם כגון כאשר הם חלים בשבת.

פיוט "אערוך שועי" נאמר בו "גילתי בצום פישעי", וביו"ט אין ראוי לאומרה דהוי כמו תחינה לכן קבעו אותו לומר קרוב ביותר ליו"ב

מנהג הגר"א שאין לומר אלא פעם אחת לכל קטע כגון "הושע נא למען אמיתך".

בספר יסוד ושורש העבודה (שער איתן פרק טו) כתב שגודל אמירת ההושענות הוא דווקא בשעת הקפה. ומסיימים "אנו והו הושיעה נא", כ"עושת אלים בלוד" ומסיימים "למען דעת" בקול רם.

נהגו להקיף את הבימה של הבית כנסת בכל יום עם הלולב פעם אחת (שו"ע תרס א).

והטעם: זכר למקדש בכל יום היו מקיפים את המזבח פעם אחת ואומרים "אנה ה' הושיעה נא" "אנא ה' הצליחה נא" (סוכה מה, א) (בהושענא רבה מקפים ז' פעמים זכר למקדש) (שו"ע תרס א מ"ז שם).

באמירת "הושע נא" נוהגים להעלות ס"ת על הבימה (שו"ע תרס א).
פתחת ההיכל: פותחים הארון בשעת הושענות ומוציאים את הס"ת ומשאירים פתוח עד אחר אמירת הושענות (קיצור שולחן ערוך קלז יא, מועד לכל חי סי' כג ס"ק קג).

"ומעלים על הבימה" הטעם שמעלים על הבימה: לפי שבמקדש היו מקיפים את המזבח ואנו עושים כנגד זאת לומר שאין לנו שיעור אלא התורה הזאת.

טעם אחר: לפי שהספר תורה מכפר לנו כמזבח, ובמקדש היו עושים הקפות מסביב המזבח.

והטעם שאוחז הס"ת בידו על הבימה: לפי שהס"ת מכפר עלינו כמזבח (פרי מגדים תרס).

ומקיפים את הבימה (שו"ע תרס א, לבוש שם ב)

והטעם: מסביב לבימה משום שהבימה נשארת לנו במקום מובח כדאמרינן (מגילה לא, ב) א"ל אברהם אבינו לפני הקב"ה רבש"ע תינה בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם א"ל הקב"ה לאברהם אבינו שכל זמן שיהיו קוראים בניך לפני בסדר הקרבנות מעלה אני עליהם כאילו מקריבים לפני (קונטרס אחרון בשם הגר"א, משנ"ב תרס א).

מקיפים את הבימה מצד ימין (שו"ע תרס א)

והטעם: לפי שנאמר (סוטה טו, ב) כל פניות שאדם פונה לא יהיו אלא לימין (לבוש תרס ב).

אחיזת הלולב בימין ואתרוג בשמאל גם בשעת הקפות: ורבים אינם נזהרים בזה מחוסר ידיעה (א"ר תרס ל, משנ"ב שם ס"ק מו).

ויש ללמד זכות על מי שאינו נוהג כן דפערם היה אפשר להיזהר לפי שהיו מתפללים בלי סדורים משא"כ בימינו שאוחזים הסידור ביד שמאל א"א לאחוז בה גם את האתרוג (יפה ללב ח"ב, חיים וברכה אות קפו).

מי שאינו לו לולב אינו מקיף (שו"ע תרס ב). **והטעם:** כמו שאין מקיפים בשבת כיון שלא נוטלים לולב בשבת (מור תרס בשם רש"י). **טעם אחר:** דעיקר הקפה היא עם לולב (ברכ"י אות א).

נהגו לכבד את מי שאין לו לולב להחזיק הספר בשעת הקפות.

כל מי שיש לולב ואתרוג ואינו מקיף רעה הוא עושה (נאלף למטה תרס ג), **יש שכתבו הטעם** משום דהוי פוגם ונפגם (פ"ת תר ס"ק ב שהביא מעיקרי הד"ט לג אות י בשם המקובלים) ואם מחזיק ס"ת על הבימה בשעת הקפות לא יקיף כי ענין גדול הוא להחזיק הס"ת בידו (קונטרס אחרון תרס ס"ק ב).

מתפלל יחידי: המתפלל יחידי אינו מקיף, **והטעם:** דהקפה שייכת רק בציבור (בכורי יוסף תרס ס"ק ב, א"א כושאמאש תרנא ח).

אין מי שיחזיק הס"ת: בימי החג שאומרים הושענות אם כל הקהל רוצה להקיף בלולביהם ואין מי שיחזיק הס"ת באמצע על הבימה יניחאו על הבימה וישאר כך עד גמר הקפות (הליכות שלמה ח"א תפילה פרק י"ב).

אחיזת הלולב בגמר הושענות

מנהג אנשי מעשה להחזיק הלולב עד אחר קדיש, והטעם: כדי שלא יראה כמשאו להשליכו מיד אחר הושענות (בכורי יעקב תרנב ס"ק ד).

בשבת אין נוטלים לולב, ואין מקיפים (שו"ע תרסא ב).

והטעם: כמו שאין עושים זכר למקדש בלילה שהרי אין נוטלים לולב בשבת כך אין עושים זכר למזבח בהקפה בשבת (מנ"א תרס ס"ק ב, לבוש תרס א).

אין מוצאים ס"ת (שו"ע תרס א) והטעם: כיון שאין מקיפים את הבימה (לבוש תרס ב, משנ"ב שם ס"ק ה בשם ד"מ). פותחים ארון הקודש ואומרים נוסח הושענות המיוחד לשבת (משנ"ב תרס ס"ק ו).